

ЕТНОСОЦИОЛОГИЯТА НА БЪЛГАРИЯ – НЯКОИ РАБОТНИ ПОНЯТИЯ (ВТОРА ЧАСТ)*

Доц. д-р Кирил Кертиков

- Въведение 1. Експликация на възловите категории
2. “Дефекти” в Рамковата конвенция за защита на националните малцинства
3. Отечествена етно-конфесионална традиция – постижения и проблеми

* Резюме

* Въведение

В следващия текст съзнателно се преодолява изкушението към демонстрация на "огромна ерудираност".¹ Тук анализът е ориентиран към *операционализиране само на най-необходимите работни понятия*, достатъчни за осъществяване на конкретно етносоциологическо изследване на българските реалии.

Целесъобразни са *две уговорки*.

Понятията се разкриват от аспект главно на етносоциологията (и в този смисъл се подчертава, че в отделни др. науки, напр. в историята, някои от тях имат друго смислово натоварване. Второ, изтъкнато бе вече, че в самата етносоциологията – в зависимост от парадигмата, от която изхожда (напр. позитивизъм, феноменология, критична социология и пр.) съществуват също известни различия. "Разминаванията" би могло и би следвало да бъдат превърнати в предмет на специални дискусии. Тук е достатъчно да бъдат разкрити обемът и съдържанията на онези – възлови понятия, които при подготовката на емпирични етносоциологически изследвания и при анализа на резултатите от тях са използвани в качеството им на "работни."²

1. Експликация на възловите категории³

В смисъла на “първо приближение” по-долу се интерпретират основните работни понятия като етничност, националност, народност, народ, нация, етнически (и национални) малцинства, национални потребности, национални интереси, национализъм, единение (на нацията), асимилация, български етнически модел и др.

* Статията представлява продължение на депониран в предходния брой материал (б.а.)

¹ Нерядко "постигана" чрез позоваване не върху класици на социологията и на водещи представители от другите, изследващи етносферата науки, а върху техни интерпретатори; чрез цитирания "от втора ръка" и чрез др. познати прийоми (б. а.)

² Няма съмнение, че някои от тях подлежат на допълнително прецизиране, но тук те се привечдат такива, с какъвто обем и съдържание се използват в разработката (б.а.) .

³ Терминът “експликация” се използва в общоприетото му значение. (В смисъл: обясняване. Вж. Речник на чуждите думи в българския език, С., 1970, с. 229.)

Понятието “етнос” се използва в масмедите, включително понякога и в научната литература с твърде неопределено съдържание. Безспорно е, обаче че то има преди всичко **антропологически** характер. Би могло да се приеме, че става дума за големи групи от хора, отличаващи се в рамките на една или друга раса с определени свои антропологически признаци (напр. цвят на косите, цвят на очите, пигментация на кожата, характерен ръст, т. нар. динамичен стереотип и пр. Като илюстрация – евреите са рижи и луничави; арменците са мургави и с прегърбен стоеж; славяните са предимно русокоси и синеоки и пр.) В нацистката теория се защитаваше една изключително превратна теза, съгласно която т. нар. в нея “арийци” представляват някаква изключителна “раса” – русокоси, високочели, синеоки. Очевидно е, че се прави опит за хиперболизиране на някои основни антропологически характеристики, отнасящи се обаче не до раса, (защото става дума за общност с описваните черти в рамките на една раса – бялата), а за хипотетична етническа група (или общност). Съществуват трудности и за диференциацията като “етноси” и на общности, резултат от **смешението между две раси – напр. мулати или метиси**. Същевременно би могло да се приеме, че видът “хомо сапиенс” осъществява себе си чрез четири основни раси – бяла, черна, жълта, червена.

В антропологията все още се конфронтират две алтернативни концепции – първата е известна като теория за т. нар. “монофилия”, (съгласно която в духа на еволюционистката концепция на Дарвин и съидейниците му всички хора са произлезли от един вид свой предшественик, като в зависимост от климатичните условия са получили допълнително съответната пигментация на кожата си – бяла, жълта, черна и пр.) и на “полифилията”, съгласно която различните раси имат като свои предшественици различни хуманоиди, (т.е. човекоподобни маймуни). Втората теория обикновено се експлоатира от представителите на расизма, опитващи се да аргументират “превъзходството” на една или друга над останалите раси.⁴

Социологията изобщо и етносоциологията в частност нямат отношение към дискусиата. В етносоциологически план (в контекста на приетата парадигма) етносът представлява “особен исторически тип социални групи, специфична форма на колективно съществуване на хората. Тази общност се конституира по естествено-исторически път: тя не зависи непосредствено от волята на включените в нея хора и е способна към устойчиво многовековно съществуване чрез собственото си самовъзпроизводство”.⁵ Етносът, е разбира се просто абстракция. Фактически тя синтезира в себе си отличителните белези на различни човешки общности с общи антропологически черти, историческа съдба, бит, обичаи и пр. Когато се използва напр. терминът “**славянски етнос**” се имат предвид определени общности – българска, руска, украинска, беларуска, сръбска, полска, чешка и пр., имащи общ в генетически аспект произход и съхранили през вековете някои характерни антропологически признаци.

Важно е да се отбележи, че въз снова на тези сходни черти, в зависимост от историческите обстоятелства и **непременно при определена териториална дислокация** допълнително се диференцират общности, които чрез видовата си специфика формират отделни **народи** (напр. български, руски, полски и пр.) По принцип процесът е свързан с обособяването на отделни държави. Обичайно към основните се включват и **периферни етнически общности**, които в масовия случай биват асимилирани (в едни от случаите доброволно, в други – насилствено) и по този начин възникват нов тип социални образувания – народите.

⁴ Вж. **Letourno, Ch.** Science et materialisme., 1890.

⁵ **Бромлей, Ю. В.** Этносоциальные процессы: теория, история, современность., М., 1987, с. 11.

Напоследък⁶ от Запад нахлу поредното модно понятие "етничност". Аналогично на термина "националност", получил широка гражданственост в бившия СССР, то във възможно най-точния български превод съответства на понятието "народност". (Прочее в изданията на българските паспорти от преди няколко десетилетия съвсем адекватно фигурираха графите "националност" и "народност". Там коректно се отбелязваше: **националност** – българска; **народност** (съответно – българска, турска, арменска, еврейска и пр.)

Очевидно е, че за българската езикова традиция въведеният в экс-съветската традиция термин "националност" и навлезлият от западната действителност термин "етичност" съответстват по съдържанието си на българското понятие "народност". В гносеологически аспект е възможно да се отбележи, че и трите термина отразяват по същество **признаци**, характеризиращи определена социална общност, респ. лица, идентифициращи се с нея.⁷ Необходимо е да се отбележи, че понятието "етичност", въпреки безбройните дискусии по него, остава недостатъчно "операционализирано" (в изтъкнатия по-горе смисъл). *Не се интерпретират напр. неговите "видови разновидности"* – етнически произход, етническа принадлежност, етническо съзнание (самосъзнание).

А необходимо е да се изтъкне, че **етническият произход** има определен "онтологически" смисъл, т.е. свързан е с "антропогенезиса" на определено лице, група или общност. Не е важно как определено лице (респ. група или общност се самоидентифицират етнически, (т.е. народностно). При българските условия напр. част от населението се самоидентифицират като "помаци", друга част – като "македонци", ала исторически е установено, че те представляват исконни потомци на етнически българи, т.е. те са с българска етнически произход.

Етническата принадлежност, макар и иманентно свързана с произхода, е по същество предимно юридическа или статистико-демографска характеристика. При нея (чрез ползване на данни за етническия произход на едно или друго лице) се определя неговият произход – независимо от самосъзнанието и самоопределението му. В условията на бившата съветска действителност поради различни причини огромна съвкупност от евреи правят опит да се идентифицират като руснаци. (За целта няколко поредни поколения целенасочено приемат руски собствени и фамилни имена.) Статистиката там обаче продължава да ги идентифицира именно като евреи.

Етническото съзнание (самосъзнание) е субективно самоопределение на отделно лице или общност. Въз основа на него то (тя) изразява своята етническа (народностна) принадлежност. Феноменът е по същество предимно социално-психологически (и в частност – етнопсихологически).

Една от най-съществените грешки при интерпретацията на етносоциологическата проблематика е опитът за нейното "универсализиране". Поради

⁶ Уговорката "напоследък" не е случайна. Защото понятието, без да е ново, не е широко използвано в западната социология преди две - три десетилетия. За сведение то напр. липсва включително в **Dictionary of Sociology**, L., 1988. Във френския речник **Dictionnaire des Sciences Humaines** (Nathan, 1990) терминът се отъждествява с "етнично" като се подчертава, че произхожда от гръцкото понятие "ethnos" (p. 109).

⁷ Забележката е необходима с оглед отграничаване на понятията "народ" и "народност", респ. "националност" и "етничност". Очертава се различие, при което "народът" се оказва понятие с онтологическо съдържание, в смисъл че би могло да бъде съотнесено във философски план към категорията "вещ", докато народността, националността и етничността представляват релационни признаци, характеризиращи визираните обекти. (Вж. **Уемов**, Вещи, свойства, отношения).

непоследователното прилагане на конкретно-историческия подход се правят традиционни (и злополучни) опити за “генерални” обобщения – без да се има предвид, че социалните реалии в Европа и останалите континенти са коренно различни.

Формирането на народите и нациите в двата американски континента, в Азия и Африка, респ. в Австралия протича по различни от европейската традиция пътища. В този смисъл изрично следва да се подчертае, че в следващото изложение интерпретацията на понятията се осъществява главно в руслото на европейската традиция.

Само така може да се разбере как части от различни етнически общности, имащи не само общ антропогенезис, но включително и общ език могат да конституират **отделни народи, а впоследствие и нации** (напр. ползващите общ език - французи и белгийци, немци и австрийци, българи и македонци и др.) Същевременно изследователският акцент би следвало да бъде поставен и върху едно **недостатъчно оценявано обстоятелство** – не толкова езикът или вероизповеданието, колкото държавността е факторът, формиращ не само една или друга нация, но включително един или друг народ. В световната практика има два изключително характерни примери: циганите (ромите) говорят почти еднакъв език, но нямайки своя държава си остават дисперсирана по света етническа общност, без обаче да са се обособили нито в ромски нация, нито в цигански народ. И обратно – евреите, говорещи два основни езика, но създали собствена държава, отдавна са се обособили в народ и са легитимирали своята нация...

Очевидно не толкова езиковата или конфесионалната общност, а преди всичко общността на определена територия, санкционирана обаче задължително чрез държавност, (т.е. чрез форми на икономическо, политическо и др. произтичащи от тях единства) представлява действителната предпоставка за конституирането на определена етническа общност в суверенен народ...

Прочее, (поне при европейската традиция) народите се конституират “като такива” именно при възникването на първите държавни структури – т.е. още в условията на робовладелческия строй.

Категорията (понятието) **нация** вече близо три века, но особено през последните три десетилетия е предмет на най-оживени дискусии във филозофско-историческата, историографската, социологическата, политическата, етнологическата, демографската литература.

Лингвистически терминът води началото си от латинската дума “natio”, която в български превод означава народ.⁸ Сред класиците на социологията особено внимание на феномена и понятието “нация” обръща Макс Вебер. Нацията, пише той – представлява “общност на чувства, която се проявява в своя държава” и още - “нацията е общност, която обичайно се стреми да образува своя собствена държава”.⁹ Историкът Хю Ситън-Уотсън интерпретира нацията като “общност от хора, свързани помежду си от чувството за солидарност, от обща култура и национално съзнание”.¹⁰ “Нацията е народност, която е стигнала до крайната фаза на обединение и е представена със своя собствена политическа структура и териториално образувание” – пише Хенри Феър-

⁸ Вж. Философская энциклопедия, М., 1967, т. 4., с. 12.

⁹ Weber, M., Economy and Society. New York, 1968, p. 389–395.

¹⁰ Seaton-Watson, Hugh. Nations and States. An Enquiry Into the Origin of Nation and the Politics of Nationalism. L., 1977, 1.

чайлд¹¹. Като класическа – въпреки, (а може би именно поради безбройните ѝ критики) се смята и предложената от Й. В. Сталин дефиниция: нацията представлява “исторически създала се устойчива общност от хора, възникнала на базата на общността на езика, територията, икономическия живот и психическото устройство, което се проявява в общността на културата”¹².

В опитите за систематизация задгранични и някои български автори се обединяват около идеята, че съществуват две групи схващания за нация – “етническо” (по същество - историческо) и “политическо”¹³. Други изследователи предлагат схемата “народностна нация – гражданска нация”, която всъщност представлява модификация на предходния вариант. “Ако в центъра на представите за нацията стоят етнически и културни общи белези, тогава нацията се определя най-вече като общност по произход или – по реалистично казано – по език и всички свързани с това корелати, т.е. като **народностна нация**. Ако на преден план се поставят, напротив, общи правни изисквания, създава се обединението на **гражданската нация**.”¹⁴

Като отново се изходи от конкретно-историческия подход при интерпретацията на социалните явления, съотнесен спрямо категорията нация би могло да се заключи, че не съществува някаква “абстрактна нация”. Историческите реалности сочат, че напр. американската нация (в смисъл общността, обитаваща пределите на Съединените американски щати), както и “австралийската нация” представляват социални образувания, коренно различни от аналозите им в Европа. При интерпретацията на понятието следователно е задължително да се изтъква изрично и за “каква” **локализация** на отразяваното в него явление става конкретно дума. В този смисъл би могло – и правилно би било ако вниманието се конкретизира върху съответен “тип нации”. “Промените в икономическите, политическите и културните условия на живот доведоха преди около 200 години до победния ход на социалната организационна форма “нация”. Решаващо бе възникването на западноевропейския “модел”, който в своята многофункционалност се оказа толкова успешен, че впоследствие беше безброй пъти копиран, също и там, където условията се различаваха от тези в родината на оригинала” – отбелязва Холм Зундхаузен.¹⁵ Авторът още подчертава: всички опити да се определят нациите по някакъв единен еталон се оказаха безуспешни.¹⁶

Очевидно продуктивна би била следваща стъпка, чрез която да се потърсят видовете (разновидностите) в рамките на отделен тип. Иначе казано, преодолявайки умозрителния подход, за да се пристъпи към анализ на българската нация е необходимо да се изходи от европейския, (а не от американския, австралийския, азиатския или африканския) “еталони”.

Същевременно, независимо от дискусиите би могло да се приеме, че **нацията** е исторически късен социален продукт. *По принцип възниква в “недрата” на късния феодализъм и представлява съпътстващ елемент от формирането на буржоазно-демократичното общество.* (Изтъкнато бе, че самото понятие е предмет на изк-

¹¹ Fairchild, Henry (Ed.), Dictionary of Sociology. New York, 1953, p. 197.

¹² Сталин, И. В. Съчинения, Издателство на БКП, т. 2, 1951.

¹³ Иванов, М. “Политическа нация” или “етнонация”. В: Етнокултура и толерантност. Съст. Хр. Бонев, Изд. Софийски университет, 1995.

¹⁴ Кока, Юрген. Народностна нация и гражданска нация. В: Историческа злина ли е националната държава. Съст. А. Натев, С., 1998 г., с. 13.

¹⁵ Зундхаузен, Холм. Двадесет тезиса за нацията и националната държава. В: Историческа злина ли е националната държава. Съст. А. Натев, С., 1998 г., с. 8.

¹⁶ Пак там, с. 9.

лючително активни дискусии в етнологическата (в широкия смисъл на понятието)¹⁷ литература.¹⁸ Тя – **в европейския ѝ вариант** - възниква на базата на вече формиран и утвърдил себе си като субект на активна социално-политическа дейност народ, който често приобщава и други, по-малки етнически и/или конфесионални общности. (Приема се, че в исторически план първата конституирана в Европа и в света е френската нация, която именно “задава основните параметри” на всички следващи национални формации – б.а.). Същевременно всички те търпят сложна еволюция. И в социологически аспект основният проблем от аспект на изследваната тематика е: Кой са (или би следвало да бъдат) отличителните характеристики на съвременната българска нация?

В контекста на предходното изложение (при отчитане на резултатите от водените полемики и особено при съобразяване с предпоставения конкретно-исторически подход би могло да се приеме, (поне като работна хипотеза), че **съвременната българска нация е резултат от естествената, (а в отделни случаи и изкуствена) конвергенция¹⁹ на българския народ с няколко други етнически общности и групи - турска, циганска, арменска, еврейска и пр.**

Традиционно в българското обществено съзнание битува възгледът, че Република България е “еднонационална държава”. (Другият използван термин е “унитарна държава.”) Но тук възниква сериозният проблем – какво представлява “**еднонационалната държава**”? Очевидна е необходимостта от съотнасянето на понятието с негови родствени или алтернативни – напр. “дву” и многонационална държава. Същевременно всички те се оказват видови понятия спрямо родовото, което е просто “национална държава”.

Прието е да се смята, че “дву” и многонационални са държави, устроени на **федеративен** или на **конфедеративен** принцип. Разликата се изтъква в обстоятелството, че при федерациите връзките между включените в тях общности – национални, етнически или конфесионални са особено силни, докато при конфедерациите те са относително “лабилни”. “Принципната разлика между конфедерацията и федерацията е тази, че федерацията не е просто съюз на суверенни държави (както конфедерацията напр.), а сложна съюзна държава. Тази съюзна държава се образува обаче от **несуверенни** субекти на федерацията или субекти с **ограничен суверинитет**. Държавните образувания в нея не притежават пълното качество суверинитет, разбран като **върховенство** на държавната власт вътре в страната и **независимост** по отношение на други държави”, отбелязват изследователите²⁰. Конкретен пример на “двунационална” държава, т.е. федерация представлява разпадналата се Чехо-словашка Социалистическа Република (ЧССР). Класически примери на “многонационални” европейски държави представляваха бившите Съюз на Съветските Социалистически републики (СССР), който се интерпретираше като “конфедерация” и Федеративна Социалистическа република Югославия (СФР Югославия).

Разпадът на тези държавни структури предизвика много, включително и теоретични проблеми. Оказа се, нациите са колкото естествен, толкова и изкуствен продукт

¹⁷ Под “широк смисъл” се разбира етнологията като възможна полидисциплинна наука, включваща в своя предмет гама от етносоциални изследвания – етнографски, демографски, антропологически, етнопсихологически, етносоциологически, лингвистични и пр. В приблизително подобен смисъл тя се интерпретира от Жан Поарие. (Вж. **Poirier, J.** Histoire de l'ethnologie. P., 1969.)

¹⁸ Вж. **Gellner, E.** Nations and nationalism, First published, 1993.

¹⁹ Терминът има латински произход (“conversio”) и в български превод едно от значенията му е “съвпадение, приближаване”. (Вж. Речник на чуждите думи..., с. 352.)

²⁰ **Захаров, Владимир.** Държавно-политически форми на европейска интеграция. В: Балканите и европейската интеграция. С., 2000, с. 79.

²¹на историческото развитие. (Иначе не би било възможно тяхното толкова интензивно разпадане.) Парадоксалното е, обаче, че нарушавайки конвергенцията, (по силата на която са били конституирани), в своята “дивергенция” при отделни случаи те възпроизвеждат дори и биологичния модел на “клонирание”²².

Разпадът на някога мощните, смятани за “непоклатими” държавни федерации и конфедерации е съпътстван и от **дълбока криза** в много от малките – национални (т.е. еднонационални, т. нар. “унитарни”) държави. Това се отнася, както за най-новите между тях – напр. БЮР Македония, така и за държави с дълга история. Причините са комплексни. “Националната държава е атакувана едновременно от две сили. Отгоре – от корпоративните структури и международните монополи... Отдолу... - от различни регионални сили и организации, структури и пр.”²³

Смята се, че икономическите интереси на планетарните финансови монополи диктуват “разлагането” на малките еднонационални държави – с оглед безпроблемното манипулиране с остатъците от тях. Отделни трансгранични икономически групировки са също заинтересовани – с оглед безпрепятствения трафик на наркотици, оръжие, проституция и пр. Възникват, по принцип стимулирани от вън етноцентристки – антинационални – настроения и формации. “Информационната глобализация”, умишлено дирижирана от определени финансови среди или просто оставена без всякакъв социален контрол от правителствата на развитите индустриални страни формира космополитизъм и национален nihilизъм. Малките национални (еднонационални) държави не разполагат със средства – икономически, политически, духовни за адекватен отпор.

Космополитичният натиск на трансграничните групировки върху патриотичните традиции на населението в малките държави е неотразим, като същевременно отпорът, който осъществяват различните националистически политически формации в тях е неадекватен за съвременните реалии. С обичайно недообмислените (предимно етноцентристки и не рядко ксенофобски в идеен план) и с екстремистките си действия националистите предизвикват по-скоро “обратни” спрямо дори понякога добрите си намерения реакции.

Задълбочаването на поляризацията “богат Север – беден Юг” допълнително деморализира малките национални държави, (локализирани главно в бедния Юг). От тях се изнасят огромни масиви емигранти – главно от младежката кохорта, “изнасяйки” по този начин освен “раждаемостта”, така и интелектуалния потенциал на малките нации...

Анализатори отговорно поставят въпроса: “Ще се окаже ли националната държава излишна през XXI век?”²⁴

* * *

²¹ “Дихотомията “естествена” и “изкуствена” нация е привидна. Всички нации са изкуствени в смисъл, че биват конструирани посредством исторически израсли или исторически костюмирани градивни камъни” – отбелязва **Х. Зундхаузен**. (Цит. Съч., с. 11 – 12.)

²² Понятието се използва в преносен смисъл, но “разроилите” се нови нации след разпада на бивша СФРЮ дава основание за неговото използване. Прочее, именно в такъв смисъл (друг е въпросът дали основателно и ако да, то доколко) отделни български националисти интерпретират и конституирането на македонска нация. Те напр. лансират постановката, че става дума именно за “клонирание” на българската нация в две държави – Р България и БЮР Македония (б.а.)

²³ **Капушчински, Ришард**. Националната държава изживява криза. Интервю. (В. “Дума”, 15. 04. 2002 г.)

²⁴ **Павлов, Атанасов**. Ще се окаже ли националната държава ...? В: Балканите и европейската интеграция. С., 2000, с. 138 – 149.

В масмедиаите погрешно се използват като паралелни понятията "българи" и "етнически турци".

Реално всички граждани в страната са българи (по националност) и в този смисъл в етнически план те могат да се диференцират само въз основа на критерия "етнически" и "неетнически" българи. Иначе казано, определението "етнически" е релевантно само по отношение на етническите българи (разбира се, в страната, а не зад граница, доколкото българите в чужбина са съответно канадски, австралийски, "банатски", "таврически" и т.н.) и същевременно понятието е неуместно спрямо представителите на другите етнически групи и общности в България.

В този план е очевидно, че използваният преди т.нар. "възродителен процес" **етноним** "български турци" е понятиен по-прецизен в сравнение с привнесения от странство термин "етнически турци" (б.а.). И за да бъде допълнително изяснен проблемът, е необходимо още едно уточнение: българската нация е "композирана" от етнически българи и от представители на други народности, имащи определението "български": български турци, български цигани (роми), български арменци, български евреи, български каракачани и пр.

* * *

Понятието "**национални интереси**" не е задоволително разработено в научната литература. Един от малкото, макар и "находчиви" опити в това отношение се съдържа в т. нар. Българска национална доктрина.²⁵ Авторите правилно отбелязват, че "националните интереси са главна движеща сила на всяка нация и държава".²⁶ Онователно подчертават, че националните интереси имат два аспекта – краткосрочен и дългосрочен.²⁷ В методологически аспект, обаче допускат поне три основни грешки.

Първо, интерпретират националните интереси пределно "разширително". В смисъл, че при направената в документа историческа ретроспекция ги разширяват включително до такива исторически събития като "покръстването на българската държава, приемането на учениците на Кирил и Методий и създаването на българската книжовност при княз Борис и "Златния век" при цар Симеон; териториалните разширения и утвърждаването на българската държава като важен фактор на Балканите и в Европа при хан Крум, хан Омуртаг, при цар Симеон, цар Калоян, цар Иван Асен II".²⁸ Очевидно е, че за интерпретираните исторически периоди понятието "национални интереси" е в строго научния смисъл неприложимо – просто и защото нацията е късно историческо образувание, което по принцип се свързва с възникването на буржоазно-капиталистическите обществени отношения и в този смисъл би могло да бъде интерпретирано само от началото и след разгръщането на Българското възрождане. В този контекст научно незащитима е тезата, че българските национални интереси са били високо платени чрез "продължителното преустановяване на българската държава (Византийско владичество и Османско робство)".²⁹

²⁵ България през двадесет и първия век. Българска национална доктрина. Първа част – Фундамент на българската национална доктрина. С., 1997.

²⁶ Цит. Съч., с. 37.

²⁷ Цит. Съч. 40.

²⁸ Цит. Съч. С. 38.

²⁹ Прочее любопитно е авторите на доктрината да направят разграничение между понятията "владичество" и "робство", доколкото става дума за две продължителни чужди владения над България, осъществявани по същество в рамките на една и съща историческа формация – феодализма, и реализирани чрез идентични социални механизми на потисничество, включително и на повече или по-малко успешни опити за народностна асимилация. (б.а.)

Втората, при това съществена теоретико-методологическа грешка на Националната доктрина е “конверсията”, т.е. преобръщането на причинно-следствените зависимости. Съвършено неоснователна е издигната концепция, че “националните интереси **произтичат** (курсивът наш – б.а.) от националния идеал. Те отразяват и са функция на различни аспекти на националния идеал – политически, културни, икономически, геополитически, етнодемографски и др.”³⁰ Фактически националният идеал произтича от и е своеобразна “еманация” на националните потребности и интереси. Абсурдно е да се допуска, че исторически първо се формира някакъв абстрактен “национален идеал”, въз основа на който – допълнително, се генерират “произтичащи от него” национални интереси. Напротив, националният идеал представлява само концентрация, фигуративно казано “квинтесенция” на обективно съществуващи национални потребности, отразени в съответстващи им национални интереси. Прочее, авторите сами в изложението се самокоригират и съвършено правилно отбелязват “След формирането на българската нация възникват “българските национални идеали”.”³¹ (Друг е проблемът, защо понятието се интерпретира в един случай в единствено, а в друг - множествено число – б.а.³²)

Третата, (в теоретико-методологически аспект) неточност е “припокриването” на понятията “национални интереси” и “национални потребности” или по-екзактно формулирано: не отчитането изобщо, че преди националните интереси възникват и съществуват определени национални потребности, които именно се експлицират като национални интереси. В този аспект формулираните пет групи национални интереси - утвърждаване на социокултурна (политическа нация) в България, решаване на демографския проблем, развитие на българския човешки потенциал, ефективното използване и развитие на икономическите и природните ресурси на страната, националната сигурност на Република България представляват преди всичко обективни национални потребности, които – ако и доколкото се осъзнават от политици, държавници и от цялата българска общественост биха могли да (или напротив – да не) бъдат експлицирани като национални интереси.

Очевидно е, че реалните национални потребности, и отразяването им чрез адекватни етно-социални понятия следва “да разменят местата си”.

В този смисъл, независимо от възможността за различни интерпретации, изследователите биха могли да постигнат консенсус поне по няколко основни пункта.

а) Понятието “национални интереси” отразява обективно съществуваща система (или съвкупност) от взаимнообвързани **социални** интереси, които по значимост надхвърлят други аналогични общностни интереси (напр., политически, класови и пр.). Същевременно, поставени в субординация с останалите, националните интереси в съвременния свят (за разлика от недалечното минало) се оказват доминирани от някои общочовешките интереси - като напр. световния мир, съхранението на екосферата и пр.

б) В онтологически план реалните национални интереси (за разлика от понятието за тях) представляват "отражение", "осъзнаване", "манифестиране" на **обективни социални потребности** на формираща се или на вече формирана общност - нацията.

Това уточнение е от принципно значение, защото, от една страна, в понятието "национални интереси" продължава аматьорски да се "импортира" съдържание, съответстващо на националните потребности (а не на интересите като тяхно отражение и

³⁰ Цит. Съч., с. 39 – 41.

³¹ Пак там, с. 43.

³² Вж. цит. Съч, с.с. 43 и 44.

експлицитно осъзнаване). От друга страна, продължава смещението между реалните национални интереси, (които са винаги конкретно-исторически по своята природа) и понятието за тях, (което, представлявайки теоретична абстракция, може и често придобива различна смислова натовареност).

в) Ако проблемът се разгледа и в гносеологически (епистемологически) аспект, самоочевидно е, че:

- "базово" (в смъсъл на "първосъществуващо") обективно явление са националните потребности;

- националните интереси са "надстроечни" спрямо тях (което не оспорва тяхната обективност като факт на индивидуалното и на масовото съзнание);

- понятието "национални интереси" би следвало да отразява само **явлението** национални интереси. Анализът му обаче показва, че с него традиционно се отразяват и националните потребности. Това обстоятелство налага, от една страна, да се експлицират изрично безспорните национални потребности, а - от друга, да се проследи как те се възприемат и интерпретират като национални интереси.

г) **Националните потребности**, както историята и нейното осмисляне показват, биха могли да бъдат (и най-често са):

- от институционализиране на традиционната за съответната общност езикова, религиозна, културна и изобщо духовна идентичност;

- от международно правно санкциониране на суверенно икономическо и особено на политическо функциониране на общността;

- от биологично възпроизводство (за предпочитане - разширено, а при ограничени възможности поне запазващо равнището на постигнатото състояние, но в никакаъв случай не и до допускане на депопулация);

- от територия (като в някои от случаите потребността е от придобиване на нова, а в други - от съхранение на традиционната за общността площ);

- от национално разбирателство и по възможност национално единство (вместо конфронтация и - в най-лошия от всички варианти: гражданска война).

д) Националните интереси (като експликация на общностни потребности) представляват очевидно социален механизъм, който играе ролята на фактор, от една страна, за формиране на нацията, от друга - за нейното съхранение, а от трета: за нейното възпроизводство (в смисъл на развитие).

е) Необходимо е изрично да се има предвид, че като факт на съзнанието (индивидуално и/или обществено) националните интереси могат да бъдат (и обикновено са) или относително адекватно (I), или деформирано, превратно (II) отражение (осъзнаване) на националните потребности. Нещо повече (III) - съществува възможността националните потребности да бъдат при интерпретацията им злонамерено преиначавани в псевдонационални, (а не рядко по същество и в антinationални) интереси.

Като правило последните два варианта са "патент" на национализма, независимо дали провеждащите го открито се легитимират като националисти или се опитват да прикрият или да завоалират това от обществеността.

* * *

Относно **национализма** (чиято реална алтернатива е космополитизмът, а не интернационализмът, както невежествено спекулират някои националистически формации в страната и зад граница³³) е необходимо да се има предвид, че като идеология

³³ Напр. Българската национал-радикална партия, българското ВМРО и др., които чрез собствените си печатни органи или чрез националните масмедии упорито прокарат тази неиздържана научна аргументация постановка (б.а.)

и социална практика той не може и не бива да бъде интерпретиран метафизически еднозначно³⁴. При последователното прилагане на конкретно-историческия подход става ясно, че национализмът в определени исторически периоди (и по-конкретно в условията на национални буржоазно-демократични революции) играе позитивна роля в общественото развитие. (Прочее, в условията на тотална глобализация и “космополитизация” той отново възпроизвежда определени позитивни функции. В този смисъл някои автори пишат за неговото възпроизводство в качеството му на т. нар. “модерен национализъм”³⁵).

Негативна функционална натовареност национализмът придобива, когато след победата на буржоазните национално-демократични революции “компонентът демократичност” бива пренебрегван за сметка на акцентирането, нещо по-вече - на хипертрофирането на другата му “съставка”. Точно в тези от случаите в обществото избухват деструктивни явления като етноцентризъм³⁶, сепаратизъм,³⁷ етнически реваншизъм,³⁸ ксенофобия³⁹, етнопопулизъм⁴⁰ и пр., които понякога (в милитаризиран вариант) се изразяват, прераствайки в откровено манифестиран или по-често в завоалиран шовинизъм.⁴¹

Погрешно е популярното (сталинистко-сусловистко⁴²) разбиране, съгласно което национализмът се опитва да подмени реалните класови с псевдонационални интереси. Фактически съвременният национализъм игнорира не само различните класови аспекти на общественото развитие, но не отчита и реалните национални потребности и още по-точно ги интерпретира превратно (т.е. подменя реалните с псевдонационални интереси).

Съвременният национализъм (като негативно натоварено в ценностно отношение социално явление) представлява в гносеологически аспект неадекватно отражение на обективни национални потребности, експлицирани в превратно представени национални интереси.⁴³

³⁴ Класически пример в това отношение е получената чрез масмедията произволна констатация на Зб. Бжежински “национализмът е последното убежище на комунизма”. Фактически комунизмът (в Марксовия смисъл) представлява хуманистично интернационалистическо учение, което “априори” изключва, както буржоазния национализъм, така и буржоазния космополитизъм.

³⁵ Освен националистите в България тази постановка се защитава и от авторитетен изследовател като напр. проф. Андрей Пантев (б.а.).

³⁶ Ethocentrisme - (*Dictionnaire des Sciences Humaines*, Nathan, 1990, p. 110.) В синтетизиран превод – тенденция за преоценка на чуждите въз основа на собствената култура, наивна вяра в биологическото и социално превъзходство на собствения спрямо обкръжаващите го етноси.

³⁷ Опити за отделяне на население и площ от дадена държава с оглед присъединяването и към съседна или обособяването на нова държава (б.а.)

³⁸ Понятието се въвежда в научно обръщение в настоящия текст (Вж. следващото изложение – б.а.)

³⁹ В смисъла на страх от и омраза към “другите” – етнически и конфесионални общности, в отделни случаи цели народи и нации (б.а.)

⁴⁰ Понятието се въвежда в научно обръщение в настоящия текст (Вж. следващото изложение – б.а.)

⁴¹ От френски език – **chauvinisme**, идеология, разпалваща национални вражди и провъвдваща решението на етнически и национални конфликти чрез милитаристични средства (б.а.)

⁴² М. Суслов е един от главените идеолози на съветския тоталитаризъм в епохата след кончината на Сталин, включително непосредствено до т. нар. “перестройка” (б.а.)

⁴³ По-подробно по проблема вж. раздела “Демокрацията и постоталитарният национализъм” (б. а.)

* * *

Единение (на нацията) е термин, въведен и използван в пропагандния арсенал още на Третото българско царство. Той се възприема от живковистката идеология и се въвежда освен в пропагандно, но така също включително и в "научно" обръщение.

Чрез него се осъществяват (вече е известно - безуспешни) опити да се "уедни" българската нация чрез превръщането ѝ в "етнически монолитна".⁴⁴

Прочее, концепцията за "етническа монолитност" не се спряга по онова време в средствата за масова информация (или за "масово осведомяване"). Тя не фигурира дори в изданията с грифа "Поверително!", доколкото на онзи етап е недопустимо изобщо използването на понятията "етнос", "етническа общност", "етническа група", "етническа идентификация" (респ. етническо самосъзнание" и др. п.), отнесени спрямо тогавашната българска действителност.

Чрез термина "единение" тогава се подразбират по същество две явления, (респ. и отразяващите ги понятия) - **деасимиляция**⁴⁵ на потомците на ислямизирани българи и **асимиляция** на небългарските етнически общности в страната - български цигани, български турци, каракачани⁴⁶ и т.н.

Терминът "единение" хронологически предшества термина "възродителен процес", но най-упорито е спряган именно след насилствената смяна на имената на българските турци. В него понятийно се влага съдържанието на етническа "унификация" (чрез асимиляция и "деасимиляция"). Дори и в условията на политическа и етническа демократизация той все още се използва упорито от определени националистически среди и от техните печатни органи.

Българските етносоциолози (в преобладаващата си част) не приемат нито процеса, нито термина "единение". Те се обединяват около необходимостта не от "единение", а от национално и народностно "единство", разбирано като "единство в и чрез етническо и професионално многообразие".⁴⁷

Възприема се идеята, че не само българската нация, но и българският народ е конституиран от различни етнически и етнографски общности. В този смисъл, независимо от етническия произход (или етническата самоидентификация), независимо от професионалната принадлежност, всички български арменци, евреи, каракачани, роми, български турци и пр. представляват градивен компонент на съвременната българска нация.

⁴⁴ В политически план радикална критика на тази постановка се съдържа в доклада на А. Лилков "За преодоляване на извращенията спрямо тюркоезичното и мюсюлманското население", изнесен на 29 декември 1989 г. пред пленум на ЦК на бившата Българска комунистическа партия. (б.а.)

⁴⁵ Идеята е, че т. нар. български "помаци" са само и единствено насилствено ислямизирани по време на османското владичество и историческата справедливост предполага тяхната – отново насилствена - "деасимиляция". Тя не е "патент" на живковистката национална доктрина, а е взаимствана от проведените няколко подобни опити в периода 1913 – 1944 г. (б.а.)

⁴⁶ Историческата прецизност изисква да се уточни, че българските каракачани, доколкото традиционно изповядват източното православие и носят християнски имена не са подлагани на насилствена "деасимиляция", както твърдят отделни незапознати със случая автори. Насилие спрямо тях е упражнявано само при опитите на държавата да ги заселят принудително на постоянно местожителство, т.е. да преустановят номадския им начин на живот и да ги проиобщят към модерния урбанизиран стил на съществуване. Проведено емпирично етносоциологическо изследване показва, че това държавно мероприятие се оценява от потомците на "потърпевшите" като в основни линии позитивно по своето значение. (Вж. допълнителна информация и аргументация в следващото изложение – б. а.)

⁴⁷ Вж. Архив на ПКЕС, т.т. 1 – 4. (б.а.)

В същия смисъл, живеещите в чужбина потомци на отдавна изселили се етнически българи са представители на българската народност, но не на българската нация. Прочее, по-голямата част от техните предци, - напр. бесарабските и др. българи, са се изселили преди още окончателно да е формирана българската нация. (Едно от изключенията е общността на българите, живеещи в т. нар. Западни покрайнини в бивша СФР Югославия, след 2002 г. - в Република Сърбия, доколкото те действително в резултат на военни действия са били откъснати от "живата плът" на вече формираната и пълноценно функциониращата българска нация.)

* * *

Проблемите на "консолидацията", "акултурацията" и асимилацията едва ли са решени еднозначно в теоретически аспект. Според някои изследователи напр. консолидацията е процес **на сливане** (курсива наш - б. а.) на няколко самостоятелни народа (понякога на части от тях), обикновено родствени по език и култура, в една етническа общност.⁴⁸

Асимилацията представлява процес на "етническо взаимодействие на групи население..., принадлежащи към вече сформирани народи, обикновено значително различаващи се по своя произход, език и култура и имащи определено самосъзнание; в резултат на това взаимодействие ... се възприема културата и езика на един от народите".⁴⁹

Асимилацията е "по принцип" два вида - естествена и насилствена, като във втория случай тя се осъществява обикновено от държавата⁵⁰

Възможно е допълнение: известни са случаи, при които насието се упражнява от най-разнообразни извънправителствени организации, но безспорно е, че тяхната "самоинициатива" има позитивен резултат само и единствено при явно или скрито държавно толериране.

Терминът "малцинство", (с който се отразяват най-разнородни понятия, като напр. етнически, конфесионални, национални и др.) се нуждае от изрична експликация

Тук е необходимо (в интерес на историческата истина) да бъде изтъкнато, че той е използван, (макар и, общо-взето научно неправомерно) в различни официални български източници. (Напр. в Протокол - 14/12. 02 1945 г. на Централния комитет на тогавашната Комунистическа партия общността на българските турци се интерпретира като "турско малцинство".⁵¹ По-късно, със специално решение отделът "За работа с турското население" се "преустройва" и преименува в отдел "За работа сред националните малцинства".⁵²

Научната коректност налага необходимостта от по-нататъшна експликация и прецизна "верификация" на понятията "етническо" и особено - "национално" малцинство. **(В настоящия труд се изхожда от и специално се обосновава тезата, че в Република България "национални малцинства" не съществуват.) В този контекст заслужава внимание и противоречивото съдържание на терминологията, използвана в**

⁴⁸ **Козлов, В. И.** Современные этнические процессы..., Советская этнография, № 2/1965.

⁴⁹ Пак там.

⁵⁰ Пак там.

⁵¹ Централен партиен архив (ЦПА). Протокол № 541 на Секретариата на ЦК на БКП от 01.11. 1957 г.

⁵² Пак там.

Рамковата конвенция за защита на националните малцинства. (Вж. следващото изложение – б.а.)

2. “Дефекти” в Рамковата конвенция за защита на националните малцинства⁵³

Анализът на документа⁵⁴ показва, че редица от постановките в него са освен в социологически, но включително и в юридически аспект "обтекаеми".⁵⁵

Вярно е, че в преамбюла на документа изрично се изтъква че:

"Държавите-членки на Съвета на Европа и другите държави, подписали настоящата рамкова конвенция" декларира решимост:

- "да защитят в своите територии съществуването на национални малцинства";
- не само да "да уважават етническата, културната, езиковата и религиозната самобитност на всяко лице, принадлежащо към национално малцинство, но също така да създават подходящи условия, даващи ... възможност да изразяват, съхраняват и развиват тази самобитност".⁵⁶ - да съдействат за "създаването на климат на търпимост и диалог...";

- да осъществяват това, без обаче да нанасят вреда на "конституцията и териториалната цялост на никоя държава";

- да осигурят "в държавите членки и в другите държави, които могат да станат страни по настоящия документ, ефективната защита на националните малцинства и на правата и свободите на лицата, принадлежащи към тези малцинства, в рамките и върховенството на закона, зачитайки териториалната цялост и националния суверенитет на държавите..."⁵⁷

Вярно е, също така, че в Рамковата конвенция от юридическа гледна точка прецизно се дефинират, както правата, така и задълженията на националните малцинства.

В раздел I, член 1 напр. изрично се подчертава, че "защитата на националните малцинства и на правата и свободите на лицата, принадлежащи към тези малцинства, образува интегрална част от международната защита на правата на човека и като такава попада в обсега на международното сътрудничество"⁵⁸

В член 3 (ал. 2) изрично се оповестява, че "лицата, принадлежащи към национални малцинства, могат да упражняват правата и да се ползват от свободите, произтичащи от принципите, провъзгласени в настоящата конвенция, самостоятелно, както и съвместно с други лица".

⁵³ Настоящият параграф е подработен съвместно с г-жа Д. Арсенова и част от него е публикуван в предходна обща публикация (б.а.)

⁵⁴ Рамкова конвенция за защита на националните малцинства. (Български превод). Инф. Бюлетин № 16/1997 г. Експресно издание.

⁵⁵ Тази постановка пръв път е интерпретирана в брошурата "България и Македония – заедно в Европа", С., Изд. Институт по социология, с. 31 – 38. Автори **К. Кертиков** и **Д. Арсенова**. Допълнително се развива от същите автори в съвместната им студия "Българският етнически модел и конституционната криза в Македония" – електронно спис. "Балкани '21", №№ 1 и 2/2002.

⁵⁶ Цит. Съч.

⁵⁷ Цит. Съч.

⁵⁸ Пак там.

В раздел II, член 4 е записано: "Страните се задължават да гарантират на лицата, принадлежащи към националните малцинства, правото на равенство пред закона и на равна защита от закона.

Вярно е още, че член 9 от раздел II провъзгласява необходимостта и правомерността всяко лице, принадлежащо към някакво национално малцинство да разполага със "свободата да отстоява мнение и да получава и разпространява информация и идеи на малцинствения език - без намеса на държавните власти и независимо от границите".

Нещо по-вече: Член 14 от раздел I провъзгласява: страните се задължават да признаят, че всяко лице има право да изучава своя малцинствен език. (Ал. 1). Те още "се стремят" "доколкото е възможно и в рамките на своите образователни системи, лицата, принадлежащи към тези малцинства, да имат съответните възможности за преподаване или обучаване на малцинствен език. (Ал. 2.) Характерно е, обаче уточнението в ал. 3. То гласи: "Алинея 2 на този член се прилага без нанасяне на вреда на изучаването на официалния език или на преподаването на този език".

И още едно - **важно допълнение:** в раздел III, член 20 оповестява: всяко лице, принадлежащо към национално малцинство "уважава националното законодателство и правата на другите, в частност на лицата, принадлежащи към мнозинството или към други национални малцинства".

От изключително значение е и чл. 21 на Раздел III: "Никоя от разпоредбите на настоящата рамкова конвенция не може да се тълкува като предоставяща каквото и да е право на участие в каквато и да е дейност или на извършване на каквото и да е акт, противоречащ на основните принципи на международното право и в частност на суверенното равенство, териториалната цялост и политическата независимост на държавите".

В юридически, в частност в международно-правен аспект, Рамковата конвенция за защита на националните малцинства е (или поне изглежда) "перфектна". Тя, обаче страда от един "рганичен" дефект: в нея не е коректно дефинирано понятието "национално малцинство".

Интерпретаторите ѝ нямат възможност да разграничат "националните" от етническите и от др. съществуващи в различните страни малцинства - напр. религиозни, езикови и пр.

Съотнесена спрямо българската действителност тя не дава коректен отговор на въпроса има ли в страната национални малцинства. И ако, (евентуално - да), то кои са те?⁵⁹

С какви историко-теоретически аргументи би могло да бъдат аргументирани те?

Наистина ли "национални", а не напр. етнически или конфесионални малцинства представляват общностите на българските турци, на ромите, на потомците на ислямизираните българи (т. нар. "помаци"), на арменците, евреите, на т. нар. "македонци" и пр. и пр.? Всяко ли етническо или религиозно (т.е. верско, конфесионално) малцинство е "национално"?

Накратко, съществуват ли в Република България "национални" малцинства?

Заслужава си да се отбележи, че възражения срещу подобна теза се изразява и от страни с традиционно развита демокрация.

Напр. в изрично приложена Тълкувателна декларация правителството на ФР Германия заявява: "Рамковата конвенция не съдържа определение на понятието "на-

⁵⁹ Вж. приведената аргументация от Кертиков и Арсенова в двете цитирани публикации (б.а.)

ционални малцинства".⁶⁰ Аналогично тълкува Рамковата конвенция и Великото херцогство на Люксембург. "Великото Херцогство на Люксембург разбира под "национално малцинство" съгласно рамковата конвенция група от хора, живеещи в продължение на много години на негова територия, притежаващи люксембургско гражданство и запазили своите характерни черти по етнически и лингвистичен начин. Въз основа на това определение Великото Херцогство на Люксембург заявява, че на територията му няма национално малцинство"⁶¹.

Обстойното представяне на основните постановки в Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, съответно приведените две възражения срещу липсата на дефиниция (определение) относно основното понятие в нея - "национално малцинство" имат за задача да ориентират читателя към отговор на въпроси като: **първо**, съществуват ли в съвременна България "национални малцинства", и - **второ**, ако евентуално "да": имат ли право на конституиране за евентуална защита на техните интереси на партии на етническа (или на верска основа)?

Основателно български изследователи твърдят: понятието "национално малцинство" не е етнографско или етнокултурно... Понятието ... е юридическо – конституционноправно и международноправно".⁶² Други допълват: "на сегашния етап няма легално (с юридическа сила) определение на понятието "малцинство". В чл. 27 на Международния пакт за граждански и политически права понятията "малцинство" и "група" се употребяват като синоними. Международното правно не прави ясна разлика между националните и другите видове малцинства. Очевидно съдържанието на понятието "национално малцинство" е най-обемно в сравнение с други видове малцинствени понятия – "етническо", "културно", "езиково", "религиозно".⁶³

Авторът прави преглед на интерпретацията на понятието в различни европейски страни като констатира:

- Френското правителство е декларирало, че Рамковата конвенция не съответства на политиката на страната към малцинствата в нея;
- Белгия официално твърди, че официално изчаква резервите и декларациите на останалите държави, с което показва, че неофициално не приема документа в този му вид;
- В Турция понятието "малцинство" се отнася единствено към определянето на немюсюлманските общности. По Конституцията си държавата е унитарна, нацията е неделима като всички граждани са равни пред закона. Населението в страната не се разделя по етнически, религиозен или езиков признак.⁶⁴

В така очертаня план е необходимо да бъдат приведени и основополагащи постановки, залегнали в последната Конституция на България. (1991 г.).⁶⁵ В нея е записано:

"Чл. 6 (1) Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права.

⁶⁰ Тълкувателна декларация на правителството на ФР Германия по Рамковата конвенция за защита на националните малцинства (Български превод, м. октоври - 1997 г.). Вж. цит. Бюлетин.

⁶¹ Цит превод.

⁶² **Попов, Мирослав**. За Рамковата конвенция и за правата на малцинствата. Инф. Бюл. № 16/1997, с. 7.

⁶³ **Генов, Иван**, Становище по Рамковата конвенция за защита на националните малцинства. Инф. Бюл. № 16/1997, с. 11.

⁶⁴ Пак там, с. 12.

⁶⁵ Конституция на Република България, С., 1991 г.

(2) Всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние".

И още: Чл. 13 (1) Вероизповеданията са свободни.

(2) Религиозните институции са отделени от държавата.

(3) Традиционната религия в Република България е източноправославното вероизповедание.

(4) Религиозните общности и институции, както и верските убеждения не могат да се използват за политически цели".

С кардинално значение е алинея (4) към Чл. 11: "Не могат да се образуват политически партии на етническа, расова или верска основа, както и партии, които си поставят за цел насилствено завземане на държавната власт".

В чл. 44 (2) изрично е записано още: "Забраняват се организации, чиято дейност е насочена срещу суверинитета, териториалната цялост на страната и единството на нацията, към разпалване на расова, етническа или религиозна вражда, към нарушаване правата и свободите на гражданите, както и организации, които създават тайни или военизирани структури или се стремят да постигнат целите си с насилие".

Последният - възлов за изложението въпрос е: **Как би следвало да бъдат оценявани обективно, (ако е възможно) функциониращите в страната официално необявени, но традиционно възприемани от обществеността именно като етно-политически формации?** Необходима е уговорка: не става дума само за ДПС или за няколкото ОМО - вски", но и за други, (недостатъчно или дори изобщо неекспонирани) в публичното пространство етно-политически формации, популистски парадирани с пробългарски етноцентризъм и национализъм.⁶⁶

3. Отечествена етно-конфесионална традиция - постижения и проблеми

Съществуват непристойни опити на отделни политически сили да си приписват българския етнически модел като свое "монополно" завоевание.⁶⁷ Без да се отрича техния безспорен принос, необходимо е да се изтъкне, че т. нар. "модел" е завоевание на цялата българска демократична общност. При това съвсем не само през последните десет – петнадесет години. Напротив - този "модел" ефективно работи още от Освобождението на България от османско феодално потисничество (1878 г.). Върхови постижения отбелязва през 40-те години на миналото столетие, когато България се оказва държавата, успяла чрез намесата на цялата българска общественост (в т.ч. на монарха, на Българската патриаршия, на действащия парламент, на цялата общественост) да спаси своите евреи от депортацията им към хитлеристките концентрационни лагери

Дори в условията на тоталитаризма, когато живковисткият авторитаризъм провежда серия от волунтаристични опити за насилствена асимилация на "друговерното" население, (известни като "възродителни процеси"), българският народ в преоб-

⁶⁶ Като напр. БНРП, българското ВМРО, НКЗНИ, ОПТ и пр. (Вж. подробности в параграфа "Етноцентристките формации в условията на демократизация" – б.а.)

⁶⁷ "Като представител на ДПС, организацията - **автор** на българския етнически модел (? –удебеляването на шрифта и питанката са наши – б.а.), съм убеден, че той е приложим както в България, така и в региона..." – твърди високопоставена фигура на ДПС. (**Лютви, Юнал** Българският етнически модел. В: Етномажчинствени проблеми в Югоизточна Европа през 90-те години на XX век и евроатлантическа интеграция на България. С., Изд. Албатрос, 2001 г., с. 237.)

ладаващата си част проявява мъдрост и разбиране. Особено показателни са реакциите на непосредствено потърпевшите – българските роми и българските турци приемат насилието като наложено от авторитарния режим и съхраняват добросъседските си отношения и връзки с етническите българи.⁶⁸ Симптоматично е още, че като цяло българските цигани (роми) – третата по брой етническа общност в страната нямат претенции за “национално обединение”, респ. претенции към “автономии” и пр. Претенциите на общността са главно икономически (безработица, социално осигуряване, здравеопазване), ала не и “етнико-национални”.

В периода на преход от тоталитаризъм към демокрация в бившите социалистически страни България се оказва едва ли не единствената, в която социалната трансформация⁶⁹ се осъществи без драматични етно-конфесионални (религиозни) стълкновения. **Лансираната идея за специфичен “български етнически модел” се нуждае, обаче от някои уточнения и конкретизации.**

Първо, българският етнически (по същество: етно-конфесионален) модел не е формиран за пръв път в условията на демокрация (т.е. след 1989 г.). Напротив, той има свой предшественик още в периода на национално-освободителните войни на българския народ. Идеологът на тези борби – Васил Левски го е синтезирал възможно най-разбираемо чрез постулирания от него **императив**: в бъдещата българска държава всички народности следва да бъдат и ще бъдат равноправни.

Второ, след Руско-турската освободителна война (1877 – 1878 г.) **изиграла обективно ролята на национална буржоазно-демократична революция, и след конституирането на Третата българска държава** се приема Конституция, всеобщо призната като една от най-демократичните за онзи исторически период в цяла Европа – Търновската. В нейния контекст – без всякаква етническа или верска дискриминация в общественно-политическия живот на страната равноправно участват представители на всички етнически и религиозни общности.⁷⁰

Трето, в периода между Балканските войни и Втората световна война в страната се провеждат и някои “нелицеприятни” мероприятия, които чрез съвременна терминология биха могли да бъдат определени като “прототип” на осъществения през 1984/85 г. т. нар. “възродителен процес”. Под натиска на определени националистически групировки се провеждат няколко опити за “деасимиляция” на ислямизираното по време на османското господство етнически българи – т. нар. “помаци”. Осъществява се насилствен натиск за промяна на именната им система и за “връщането им в лоното на християнската вяра”.

Четвърто, всички тези опити завършват обаче с “положителна развръзка”: под натиска на демократичната българска общественост, чрез разбирането на поредните управляващи партии, включително и чрез намесата на монархическата институция, както и чрез съдействието на Българската патриаршия, ексцесиите са в крайна сметка неутрализирани.

Пето, в навечерието на Втората световна война България представлява **еталон** на етнически и конфесионален (верски) плурализъм.

⁶⁸ **Кертиков** и колектив, “Масовата психоза”, В: Етническата криза в България, С., Профиздат, 1990.

⁶⁹ Относно понятието вж. **Genov, N.** Managing Transformations in Eastern Europe. P., 1999.

⁷⁰ Особено показателен е фактът, че в Народното събрание се включват по приблизително пропорционален принцип и представители на турската етническа общност, - при това: НЕ интерпретирани като “бивши поробители” - б.а.

Шесто, той намира не просто теоретическа⁷¹, но включително и практическа реализация в почти безпрецедентната ситуация, когато в условията на холокоста България избавя от физическо изстребление живеещите в страната евреи.⁷²

Седмо, несправедлива е констатацията, че след Втората световна война в Народна Република България започва процес на игнориране и “преследване” на небългарските (етнически) и на нехристиянските религиозни общности.

Фактически:

- Отечественият фронт изрично толерира, а в известен смисъл дори и стимулира диференциацията на **не-българските** и на нехристиянските етнически и религиозни общности. В контекста на традиционната тогава марксистка доктрина до м. октомври 1956 г. България провежда политика на етнически плурализъм и на етническа и религиозна демокрация.⁷³

- Едва когато властови функции поема Тодор Живков (след м. април 1956 г.) концепцията се “преобръща” диаметрално и започва нов курс – на “етническа хомогенизация и унификация”⁷⁴ Той възпроизвежда отработени буржоазни стереотипи от преди 1944 г.: “де-асимиляция” на ислямизирани етнически българи (т. нар. “помаци”), “българизация” на цигани, а по-късно и на български турци;

- Този нов курс може условно да бъде отразен като “априлска” (в смисъл – живковистка) етно-национална политика. Негова същност е бруталната ревизия на съществуващия традиционен български етно-религиозен модел.

Осмо, той се отрича категорично от цялата българска общественост, включително (макар и с известно закъснение) и от Пленума на бившата Българска комунистическа партия (от 29 декември 1989 г.), както и чрез съвместните решения на Държавния и на Министерския съвет на Народна Република България от същата дата.⁷⁵ **На тази именно дата** се открива не просто “ерата на етническа демократизация” – създават се реални предпоставки за **възстановяване на традиционния български модел за етническа и религиозна толерантност**.

Девето, симптоматично е обстоятелството, че въпреки изричния текст в Конституцията на Република България в страната бяха съдебно регистрирани и реално се включиха в политическия живот и партии, медийно категоризирани като “основани на етническа и на верска основа”.

Десето, чест прави на българските парламенти след 1989 г., че въпреки сложните дискусии осъществяват сериозен опит за възстановяване и за възпроизводство на традиционния български етнически модел. Важно е да се прибави, че го и доразвиват – в контекста на международното и в частност на европейското законодателство.

Фактът, че 38-то Народно събрание ратифицира Рамковата конвенция за защита на националните малцинства - въпреки сложните дискусии, но в крайна сметка почти с консенсус, е изключително показателен⁷⁶.

⁷¹ Имат се предвид серията от статии на Д. Михалчев и на др. лявоориентирани мислители, публикувани в спис. “Философски преглед” в периода 1938 – 1942 г. (б.а.)

⁷² Текаат дискусии: кой ги е спасил – Царя, подпредседателя на Народното събрание, комунистите, народът, Патриаршията. Рано или късно историците ще се произнесат документално. Фактът е обаче безспорен. И той е резултат именно на вече съществуващия и работещия още тогава български етнически модел, т.е. на модела на етническа толерантност - б.а..

⁷³ Вж. ЦПА, Протокол “А”, № 83.

⁷⁴ **Лилов, А.** За преодоляване на извращенията ..., 1989.

⁷⁵ **Лилов, А.** Пак там.

⁷⁶ Рамковата конвенция за защита на националните малцинства страда от определени понятияни (и в този смисъл – принципни) недъзи. Напр. в Р България национални малцинства не съществуват. Основателно някои от парламентарните сили в процеса на обсъждането й

Единадесето, характерно за най-новия български етнически модел е обстоятелството, че въпреки обструкциите на определени националистически среди в страната, българската общественост прояви традиционната си гражданска отговорност: тя успя да неутрализира екстремистите от “двете страни на барикадата”.

Дванадесето, въпреки понякога “импозантните” и екстремистки (обструкционистични по същността им) прояви някои от парламентарно представените етно-центристки партии изиграха в определен случай и конструктивна спрямо националните интереси роля. В основни линии в Парламента те успяха да запазят тон на етническа и конфесионална толерантност.

Тринадесето, в българското обществено съзнание битува един погрешен възглед. Той е: етно-политическите формации в България са “уникален доморасъл прецедент”, резултат от неконтролируема след 10 ноември етническа демократизация. **Фактически**, още в политическия живот на Княжество, а по-късно на Царство България значителна роля е играла етническа според електората ѝ парламентарна група, известна като “турската партия”. Поради безотказната ѝ преданост към короната някои автори я определят още като “царската партия”⁷⁷

От друга страна, световното политическо пространство е “гъсто населено” от партии на етническа, (в отделни случаи – дори и на конфесионална, т.е на религиозна) основа.

Вярно е, че в законодателните уредби на балканските държави съществуват известни различия. Смята се напр. че Република Турция забранява Кюрдската работническа партия поради нейния етноцентристки характер. Юридическата забрана има обаче друга мотивация: аспирация към серапаратизъм. (Прочее, недооценява се, че турското законодателство еднакво преследва не само сепаратистичните и др. етноцентристки, но така също и всички партии, основани на верска основа. Незабележим остава обаче **безпрецедентният факт**, че висшите съдебни власти в Турция обявиха като противоконституционна и законно забраниха не която и да е, а самата управляваща през 90-те години про-ислямистка партия в страната (т. нар. Партия на справедливостта – б. а.). След проведени парламентарни избори, вече преименувана на “Партия на добродетелта”, същата проислямистка (т.е. организирана на верска основа) партия, макар и отново получила 110 места⁷⁸ в турския парламент, под натиска на военните и по предложение на главния прокурор е отново подложена на съдебна забрана...

Необходимо е и друго уточнение. В Турция обект на законодателно и на съдебно преследване са освен сепаратистични, но така също и политически партии, основани на конфесионална, (т.е. на верска, на религиозна) основа. **Симптоматично е, че в съседни балкански страни се преследват (или поне не се узаконяват) партии, основани не на верска, а преди всичко на етническа основа. За съжаление това се отнася еднакво за България и Македония.**⁷⁹

настояваха за внасянето на необходим “интерпретиращ текст” при приемането и ратифицирането ѝ. В крайна сметка, обаче – след сложни преговори и взаимни компромиси тя бе приета от основните парламентарни сили. Този компромис, прочее е поредно доказателство за съществуващия в българското общество модел на етническа и верска толерантност. (б.а.)

⁷⁷ Груев, Ст. Корона от тръни. С., 1991.

⁷⁸ Численият състав на турския парламент е от 550 души (б.а.)

⁷⁹ Напр. в Р България съдебно **нерегистрирани** са трите “ОМО”-вски партийки – ОМО “Илинден”, ТМО “ВМРО – Илинден”, ОМО “Илинден – Пирин”

Реципрочно в БЮР Македония обект на съдебна дискриминация са про-български настроените етно-политически и културни структури - съответно македонското ВМРО - “Татковинско”, Партията на човешките права (на Илия Илиевски), легитимиращото се като културно-образователно сдружението “Радко” със седалище в гр. Охрид. –б.а.)

Четиринадесето, обективно обосновано е битувашото в страната и в странство мнение, че в България “съществува и надеждно работи уникален етнически модел”. **Задължителни са обаче няколко уговорки:**

1. Необходима е предпазливост при неговата интерпретация и особено при леко-верните опити за преекспониране на уникалността му и при повърхностната хипотеза, че той е приложим и в Македония;

2. Всяка държава си има свои – специфични – етноконфесионални и национални проблеми и никакъв чужд “модел” не бива и не може да бъде прилаган като “универсален”;

3. Наивна е и постановката, че българският “етнически модел” е монолитен и окончателно изграден. (Напротив, той съдържа достатъчно вътрешни противоречия, които ако не бъдат своевременно разкривани, анализирани и неутрализирани, ще се възпроизвеждат и задълбочават.)

Конституционната криза в БЮР Македония позволява (чрез метода на аналогията, чрез серия от съпоставяния и разграничения) да бъдат маркирани някои между тях.⁸⁰

Петнадесето, ситуацията предполага и налага да бъде направен опит за осмисляне (и за преосмислене) на ролята и значението на ДПС в българския политически живот.

Българските турци – втората по брой етническа общност в страната, са проявявали традиционна лоялност спрямо българската държава. **Характерно е, че, първо**, по време на балканските войни не са констатирани предателства от тяхна страна спрямо военния противник (има се предвид Османската империя), въпреки че част от тях са участвали във войната като т. нар. “обоз”. **Второ**, съгласно Търновската конституция те са имали право и са го използвали, за да участват представително в парламента на Третото българско царство. **Трето**, част от тях са се включили и в антифашистката съпротива. **Четвърто**, даже по време на живковизма, при осъществените над тях масови репресии и по същество при опита за изселването им от България (1989 г.), една трета от тях се завръща в страната.⁸¹ **Пето**, проведени сред останалите в Република Турция български изселници представителни изследвания регистрират **силна носталгия спрямо България.**⁸²

Характерно за българските турци е още:

- В преобладаващата си част са потомци на население, изповядващо сунитството, а не шиитството. (И в този смисъл при тях се възпроизвежда т. нар. “ислямски традиционализъм” но не и ислямски фундаментализъм);

- При тях (за разлика от албанските ислямисти в Косово, Македония, Албания и пр.) не са регистрирани масови криминални деяния като наркотрафик, оръжейна търговия, порнография, пласъорство на “компаньонки” и пр. преследвани от законите нарушения.⁸³

- От изключителна важност е да се отбележи, че въпреки опитите на определени политически сили (и по-конкретно на СДС) да “разцепят” Движението за права и свободи, (създавайки дублетна негова формация – т. нар. Национално ДПС),

⁸⁰ **Анализът предполага** специално да бъде изследвана етно-конфесионалната структура на двете братски страни; наличието и функционирането на екстремистки етно-политически формации у тях; влиянието на различни задгранични фактори, (както позитивно, така и деструктивно); общото и различното (в най-широк аспект между тях); нерешените междудържавни проблеми; битувашите все още взаимни подозрения между двата народа и пр. и пр.

⁸¹ Вж. **Кертиков** и колектив. Обратната вълна С., 1990 г.

⁸² Вж. Между адаптацията и носталгията. Българските турци в Турция, 1998.

⁸³ **Мантарова**, А. Спис. “Балкани ‘21”, № 1/2002.

то остава монолитно. При българските условия това обстоятелство се оказва позитивно, защото:

А) Движението е с определено манифестирана евро-атлантическа ориентация;

Б) В цялата си над десетгодишна история по принцип се е проявявало като необходимия при всяка критична социална ситуация “балансьор” и “коректив” на политическата конюнктура в страната.⁸⁴

В) Движението след 2001 г. се реализира и като коалиционен партньор на последното избрано в страната правителство. **Прочее именно чрез участието в изпълнителната власт (чрез двама министри и няколко заместник министри) от страна на ДПС бе окончателно “изграден” българският етнически модел.**

Вярно е, че подобна “парламентарно-правителствена” конфигурация съществуваше в БЮР Македония още преди драматичните събития от началото на 2001 г. – там албанските партии бяха както парламентарно, така и “кабинетно” представени.

Разликите са, че в българската Конституция не съществува дискриминационен “преамбюл”, какъвто бе залегнал в първата македонска конституция. Същевременно обаче:

Г) ДПС (за разлика от албанските партии в Македония) не е имало и няма нито териториални, нито др. трансгранични “национални” претенции; То не е влизало в безпринципна колаборация със задгранични структури; не е участвало в проекти за разделяне на България. (Което не може да се твърди напр. за албанските партии в Македония, включително и за парламентарно представените и участващите в изпълнителната власт);

Д) Поне на този етап ДПС не е издигало официални претенции за превръщането на Република България в двунационална държава. (В смисъл чрез въвеждането на два национални езика – български и турски.)

Разбира се, всички политически партии възникват, развиват се, при определени условия “затихват” като политическа активност или се “роят” в нови партии на същата потенциална електорална основа. **В този смисъл на настоящия и на предстоящите етапи Движението за права и свободи е изправено пред изключително отговорни политически задачи:**

- Да продължи конструктивната си ролята на “балансьор” и на коректив на българската национална политика;

- Да не допусне вмешателство на чужди “емисари” в нея;

- Да разсейва евентуални етнопопулистки аспирации за някакви политически, културни и пр. “автономии”, и особено за напъни към сепаратизъм и федерализация на страната;

- Да противодейства на определени клерикални “напъни” за превръщането му от светска, (макар и етническа по електоралната си база) партия в някаква модификация на религиозно-ориентирана структура;

- Да продължи линията си на конфесионален плурализъм, което означава да закриля еднакво правата на мюсюлмани, на християни, на др. религиозни общности, **включително и на атеистите в България.**

⁸⁴ Достатъчно е да се припомни, че именно чрез неговия вот бе избран чрез всенародно гласуване първият и втория президент на страната – д-р Желю Желев и Петър Стоянов, както прочее и последния президент – Георги Първанов. Чрез парламентарния му вот бе свален първия СДС-кабинет – на Филип Димитров; после на председателя на Народното събрание Стефан Савов; конструирани бяха няколко, макар и временно работещи министерски съвети.

Пред ДПС стоят и редица още отговорности пред България, но ако не се справи надеждно поне с изброените, *хипотезата е*, че ще изправи страната пред “пробив” в нейния уникален етнически модел, за който то има не монополен, но безспорно съществен принос...

*Резюме

1. Една от най-съществените грешки при интерпретацията на етносоциологическата проблематика е опитът за нейното “универсализиране”. Поради непоследователното прилагане на конкретно-историческия подход се правят традиционни (и злополучни) опити за “генерални” обобщения – без да се има предвид, че социалните реалности в Европа и в останалите континенти са коренно различни.

2. Съвременната българска нация е резултат от естествената конвергенция на българския народ с няколко други етнически групи и общности - турска, циганска, арменска, еврейска и пр.

3. Терминът “национално малцинство” е *неприложим* спрямо българската действителност. Защото в пределите на съвременна България не съществуват общности, които да представляват “откъснати” от чужди нации национални групи. Това се отнася и за общността на българските турци, доколкото и защото техните предшественици след Освобождението на България от Османско потисничество представляват компонент на българската нация, която както исторически е известно възниква преди формирането на турската нация.⁸⁵

Отнася се, включително и спрямо циганското (ромското) население, доколкото ромска нация все още не е формирана и е абсурдно да се пише за някакво “ромско национално малцинство” не само в България, но където и да е по света.

Още по-абсурдно е да се използват понятията “помашко” и “каракачанско” “национални малцинства” в България (конкретно), а и изобщо. Доколкото и защото исторически (поне засега) не са конституирани нито “помашка”, нито “каракачанска” нации.⁸⁶

4. Под “етнически” (но не – “национални”) малцинства следва да се разбират общности, имащи различен етногенезис или различно етносъзнание спрямо основния в страната етнос, дал етнонима на държавата – българския. Това са предимно българските турци, българските цигани (роми), българските арменци, евреи и пр. Въпреки из-

⁸⁵ Исторически тя се формира няколко десетилетия по-късно – едва след “младотурския преврат”, осъществен през 20-те години на миналото столетие под ръководството на Кемал Ататюрк (б.а.)

⁸⁶ Става дума (в първия случай) за специфична славяноезична (в мнозинството си - българска по етническия си произход) конфесионална, т.е. религиозна общност, разселена предимно на територията на България и частично в Гърция и Македония, чиито предци в условията на Османско потисничество в преобладаващия случай насилствено, а в отделни случаи и доброволно са приели исляма като свое вероизповедание.

Във втория случай (при каракачаните) става дума за типична етнографска общност, обитаваща пределите на България и Гърция, чийто матерен език е северногръцки диалект, а традиционното вероизповедание е източното православие. В миналото е била номадска в своето битие, заселена е на постоянно местожителство почти едновременно в България и Гърция (края на 60-те години на миналото столетие) и известна с националната си толерантност спрямо постоянното си местоживееене – респ. България и Гърция.

куствено провокираните от някои задгранични среди инсинуации няколко факта са неоспорими:

А) Потомците на ислямизираните българи (т. нар. “помаци”) представляват генетически неразделна част от целокупния български народ и в никакъв случай не са някакво “небългарско” и уж “етническо”, а най- “национално” малцинство;

Б) Българските каракачани са специфична етнографска общност, развиваща маргинално етно-национално съмосьзнание, без обаче да са някакво “национално малцинство” в България;⁸⁷

В) “Невралгичен” е проблемът с интерпретацията на част от населението от Пиринския социорегион, настояващо за признаването му като “етническо” и дори като “национално” македонско малцинство. Причините са, че след Балканските войни в пределите на Вардарска Македония тече процес на институционализация на македонско етническо самосьзнание, което след няколко десетилетия и особено след признаването на Бивша Югославска Република Македония като независима държава в началото на 90-те години на миналото столетие кристализира окончателно в концепция за национален суверенитет.

Допълнително е обстоятелството, че българските македонци са в непосредствена географска близост с обявилата независимост нова балканска държава. Съществува и тежко историческо наследство при решаването на т. нар. “македонски проблем”. Ситуацията периодично се нагнетява и от различни вътрешни и задгранични интервенции. В БЮР Македония по инерция съществуват силни българофобски настроения, в България не е окончателно преодолян т. нар. антимакедонизъм. В двете страни функционират политически партии, развиващи конфронтационна междуетническа, междунационална и дори междудържавна дейност. Все още не е осъществен така необходимият взаимен прочит на общата история на двете държави.

Приетата от 38-то Народно събрание на Република България Рамкова конвенция за защита на националните малцинства оставя “вратички” за избуяване на нови етно-национални недоразумения.

5. Рамковата конвенция за защита на националните малцинства представлява документ с категорично заявена хуманитарна насоченост. Същевременно поради политическата си насоченост той е лишен от необходимата научна обосновааност. В него не са изрично експлицирани понятията “етническо” и “национално” малцинство. Напротив – те се отъждествяват. Изтъкнатото “смешение” позволява на определени етноцентристки и националистически ориентирани формации да злоупотребяват произволно с неговите хуманистичните идеи.⁸⁸

⁸⁷ Дори и защото, самите те нямат иманентна етническа самоидентификация. От една страна настояват за своята самобитност, ала от друга се отграничават и от гръцкия етнос. Показателно е, че се самоназовават именно каракачани, а не напр. като гърци, въпреки че матерният им език е северногръцки диалект. Същевременно комуникират в Гърция с представители главно на съответната етнографска общност и по принцип не влизат в комуникации с останалите представители на гръцката нация – напр. с гръцките помаци, както и не установяват трайни контакти с малочисленото действително етническо гръцко малцинство в България. (б.а.)

⁸⁸ При ратифицирането на този документ българският парламент (38-мо народно събрание, доминирано тогава от СДС) се отказа от необходимата за българските условия т. нар. “интерпретираща декларация”. Резултатът е, че след ратификацията на Конвенцията се откриха (и вече се обективират) включително и законодателни в контекста на международното право възможности за лансиране на идеи относно съществуването в България на псевдоетнически и мними национални малцинства – “помашко”, “македонско”, “каракачанско”, “ромско”, в перспектива “турско” и пр.

6. Българският етнически модел се характеризира с няколко, между които не винаги изрично оповестявани отличия, заслужаващи да бъдат изрично изтъкнати:

6.1. Той възниква за пръв път съвсем не в условията на етническа демократизация (след 1989 г.), а има своя генезис още при Българското възраждане, когато се полагат основите на етническата и конфесионална толерантност, характеризираща целия следващ период в развитието на българската нация;

6.2. Специфично за него е, че “скъсява” не просто и не само характеристиките за времето етнически, но така също (и особено) включително и конфесионалните, т.е., религиозните, верските дистанции;

6.3. “Сюблимно” негово постижение е спасяването на българските евреи по времето на холокоста;

6.4. Дори в условията на тоталитарни етно-конфесионални репресии той доказва своята виталност – възникналите тогава колизии са не междуетнически⁸⁹, а в истинския смисъл на понятието политически.

6.5. Проява на научен (и изобщо на социален) наивинитет би било обаче, ако този модел **се идеализира** и още по-вече - ако продължат опитите за неговото “универсализиране”.

Защото, фактически той е **дълбоко противоречив**: от една страна, българският народ традиционно и “интуитивно” изповядна етнически и конфесионален плурализъм. От друга, обаче известни политически партии перманентно, в отделни случаи включително и чрез българската държава са упражнявали етно-конфесионално насилие над определени етнографски и етнически общности. (Тези прояви се анализират в следващото изложение – б. а.). И – трето, етно-конфесионалната ситуация в България е различна в сравнение със съседни страни (напр. с БЮР Македония) и всеки опит за нейното “универсализиране” би представлявал проява на политически популизъм и на научна дилетанщина...

⁸⁹ След Руско-турската освободителна война (1877-1878 г.), изиграла обективно ролята на буржоазна национално-демократична революция, в новоосвободената българска държава не са регистрирани никакви значими прояви на ксенофобия – разбираана било като расизъм, било като антисемитизъм, било като туркофобия, циганофобия и пр. от страна на българския народ. Изключение правят различни спорадични акции на десни националистически политически партии, които не срещат подкрепа сред българската общественост – въпреки заразителния в определени исторически периоди етно и националпопулизъм.